

ків за готівку. Така ситуація сприяє приховуванню доходів від оподаткування, тінізації економіки, що не відповідає економічним інтересам держави. Тому потрібна розробка нормативного акту, який би більш детально регламентував здійснення оперативної перевірки, підстави та порядок її проведення, суб'єктний склад та прийоми, які необхідно застосовувати при виконанні контрольних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронова Л.К., Кучерявенко Н.П. Финансовое право: Учебное пособие. – Харьков: Легас, 2003. – 360 с.
2. Закон України “Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг” від 01.06.2000 р. // ВВР України. – 2005.

– № 7-8. – Ст.162.

3. Золотарьова М. Планові та позапланові перевірки державних податкових інспекцій: недоліки в законодавчому регулюванні та шляхи їх виправлення // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – С.77-80.

4. Чистяков П.М. Контроль органів державної податкової служби України за підприємницькою діяльністю, яка підлягає ліцензуванню: теорія та практика реалізації: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 /ЗДУ. – Запоріжжя, 2004. – 173 с.

5. Проект Податкового кодексу України /Ресст. № 3266 від 12.05.1999 р.

6. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

Надійшла до редколегії 23.12.2005

СТРЕЛЯНЫЙ В.И. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОПЕРАТИВНЫХ ПРОВЕРОК КАК РАЗНОВИДНОСТИ НАЛОГОВЫХ ПРОВЕРОК

Рассмотрен вопрос правового регулирования налогового контроля за порядком осуществления наличных расчетных операций в Украине.

STRELJANYJ V.I. LEGAL BASIS REALIZATION OF OPERATIVE CHECKS AS VERSIONS OF TAX CHECKS

Question of legal regulation tax control of the procedure available settlement operations in Ukraine is considered.

УДК 343.23:349.46

І.О. ХАР

Національна академія управління

ПРЕДМЕТ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ, ЯК НАЙВАЖЛИВІША СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ВСЬОГО ЖИВОГО¹

На підставі дослідження вперше виокремленні ознаки предмета складу злочину “забруднення атмосферного повітря” та запропоноване нове визначення предмету злочину, передбаченого ст.241 КК України.

Питання про предмет цього складу злочину має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення, оскільки ступінь відповідальності особи знаходиться в певній залежності від того, що буде визначено предметом такого злочинного діяння. В чинному КК України (ст.241 КК) загальним терміном називається предмет цього складу злочину – це атмосферне повітря. Даний законодавчий базис надто мізерний для розуміння такої ознаки складу злочину, як предмет.

У наявних публікаціях існують наступні напрямки в поглядах на предмет злочину, передбаченого означеною статтею КК України: перший – це атмосферне повітря (із різною деталізацією), що знаходиться у відкритому просторі в межах території України [1, с.17; 2, с.268; 3, с.220; 4, с.670; 5, с.643; 6, с.425; 7, с.13; 8, с.13; 9, с.670; 10, с.343; 11, с.45]; другий – це правила викиду в атмосферу забруднюючих речовин [12, с.118]; третій – це атмосферне повітря,

як елемент природного середовища [13, с.505; 14, с.40; 15, с.53; 16, с.40; 17, с.505; 18, с.40; 19, с.778]; четвертий – це атмосфера [12, с.123; 20, с.428; 21, с.123; 22, с.117]; п'ятий – це атмосферне повітря в межах України [23, с.509; 24, с.22; 25, с.509]; шостий – це атмосферне повітря – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень [26, с.536; 27, с.290; 28, с.2]; сьомий – це атмосферне повітря, що знаходиться у відкритому просторі [2, с.268]; восьмий – це атмосферне повітря, що являє собою природну суміш газів приземного шару землі [29, с.86].

Основною метою статті є аналіз існуючих поглядів та практики на предмет досліджуваного складу злочину й формулювання цієї ознаки для подальшого розвитку теорії, поліпшення практики застосування Закону (ст.241 КК України) та законотворчої діяльності.

З метою окреслення предмета досліджуваного складу злочину необхідний аналіз описаних напрямків і поглядів щодо зазначеної ознаки цього злочинного діяння. Так,

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Матвійчук В.К. (НАУ).

В.А. Широков, І.М. Тяжкова, С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева, О.О. Дудоров, В.Ф. Кирилов, А.Н. Комісаров, М.Й. Якубович, О.М. Іщенко, І.Ю. Єрсова, В.К. Матвійчук (автори першого напрямку) найбільш повно визначають предмет указанного складу, обмежуючи атмосферне повітря відкритим простором та територією України. Натомість автори довідника "Атмосфера" (другий напрямок) повністю підмінюють предмет цього складу злочину відповідними нормативами, нормами, що є недопустимим. Т.І. Вауліна, В. Пакутін, Б.М. Леонтєв, А.В. Примак (автори третього напрямку) надто широко презентують предмет досліджуваного складу злочину. Вони не обмежують його територією України та не виділяють що ознаку відкритим простором, що не сприятиме правильному застосуванню ст.241 КК України на практиці. Натомість А.Н. Ігнатов, Н.А. Лопашенко (автори четвертого напрямку) асоціюють предмет указанного складу злочину з атмосферою Землі – газовою оболонкою, що оточує Землю і обертається разом із нею під дією сили тяжіння. Ця сфера не може оцінюватися ст.241 КК України, оскільки Закон поширюється на діяння, вчинені на території України. М.М. Панько (автор п'ятого напрямку) хоча і вірно пов'язує предмет цього складу злочину межами території України, але не зазначає, що воно має бути за межами приміщень. Заслугове на повагу вірна позиція В.І. Антипова, В.А. Клименка (авторів шостого напрямку), які зв'язують предмет цього злочину, що знаходиться за межами жилих виробничих приміщень. Проте і ця позиція є недостатньо повною, оскільки не зазначена межа дії ст.241 КК України територією України. І.М. Тяжкова (автор сьомого напрямку) також, подібно попередній думці, не обмежує дію ст.241 КК України територією України, що обтяжує застосування зазначеної статті. М.А. Лапіна (автор восьмого напрямку) не врахувала при визначенні предмета цього злочину відкритий простір та межу території України.

Проведений вище аналіз точок зору щодо предмета цього складу злочину потребує певних уточнень та доповнень, які можна отримати, звернувшись до довідкової та іншої літератури, що допоможе визначитись з указаним предметом. Перш за все, з означеною метою звернемося до поняття "атмосфера". Цей термін означає (від грецького *atmos* - пара, *sphaira* - куля), газова оболонка, що оточує Землю і обертається разом із нею під дією сили тяжіння. До складу її входять азот (78 %) та кисень (21 %), а також аргон, вуглекислий газ, неон, гелій, водень, озон та інші гази. Основні шари атмосфери: тропосфера, стратосфера, мезосфера, термосфера, екзосфера (атмосфера регулює променевий теплообмін Землі з космічним простором) [19, с.787; 30, с.24, 88; 31, с.66; 32, с.37-38]. Вона має практично незмінну масу, що складає приблизно $5,157 \cdot 10^{15}$ т [12, с.13] і поширена над землею на 1500-2000 км в гору, що близько половини радіуса Землі (при цьому майже половина усієї маси атмосфери зосереджена у межах перших п'яти кілометрів над рівнем моря і три чверті - у нижніх десяти кілометрах, у нижніх двадцяти кілометрах - 95 %, нижче лежать шари, що мають дуже малу щільність атмосфери і складають 5 % її маси [33, с.53]. Наявність атмосфери є однією з необхідних умов існування життя на Землі. Вона пропускає теплове випромінювання Сонця, зберігає тепло там, де утворюються хмари, дощ, сніг, вітер, що виконує роль переносника вологи на Землі, є сере-

довищам поширення звуку (без повітря на Землі панувала б німа тиша). Атмосфера служить джерелом кисневого дихання, сприймає газоподібні продукти обміну речовин, сприяє теплообміну та іншим функціям організму тощо [12, с.13]. Виходячи з цього, атмосфера землі – це одна з чотирьох геосферних оболонок Землі (тобто вмістилище - місце), тому вона не може бути предметом злочину, передбаченого ст.241 КК України.

Зазначене все вище ще не дає нам можливість визначитися з предметом досліджуваного злочину. З цією метою звернемося до поняття і складових атмосферного повітря, яке зазначено в ст.241 КК України в якості предмета злочину. З цього приводу є різні погляди: 1) атмосферне повітря – це життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходяться за межами жилих, виробничих та інших приміщень [30, с.25]; 2) "атмосферне повітря – це суміш газів, із яких складається атмосфера Землі: азот (78,08 %), кисень (20,95 %), інертні гази (0,94 %), вуглекислий газ (0,03 %). Щільність 1,2928 г/л, розчинність у воді 29,18 см³/л; рідке повітря – голубувата рідина..." [34, с.236]; 3) атмосферне повітря – суміш газів, що складає земну атмосферу. Основними складовими є азот, кисень і аргон (хімічний склад його є незмінний до висоти 100 км) [32, с.135]; 4) атмосферне повітря – фізична суміш газів різної хімічної природи, із якими пов'язана життєдіяльність практично всіх організмів (ця суміш газів знаходиться поза житловими або виробничими приміщеннями), це лише газова оболонка Землі, але й газовий компонент ґрунту, розчинні гази природних вод, тканинних рідин організмів [35, с.320]; 5) атмосферне повітря є одним з основних життєво-важливих елементів навколишнього природного середовища – це природна суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень (критерієм розподілу атмосферного повітря як природного об'єкта та іншого повітря є природний, непорушний зв'язок повітря з довкіллям) [31, с.68; 36, с.322].

Нам здається, що більш вдале, визначення атмосферного повітря запропонував Майкл Трешоу - представник факультету біології університету Солт-Лейк-Сіті, штат Юта, США. На його думку, атмосферне повітря представляє собою суміш газів і пари, а також мікроскопічних частинок різного походження. Пил, який попадає в атмосферу в результаті вивітрювання ґрунту у пустелях і напівпустелях, попіл і гази, імітовані вулкани або які поступають у повітря при лісових пожежах, ароматичні органічні речовини, пилок і спори, які виділяються деревами і рослинами, свіжий запах моря поблизу морського узбережжя - усе це складає те, що ми називаємо атмосферним повітрям [37, с.15].

Проте замало знати, що предметом досліджуваного злочину є атмосферне повітря і що воно собою являє. Важливо розібратися, яке саме повітря слід віднести до предмета злочину. В контексті цього існує думка, що при розгляді проблеми охорони атмосферного повітря з гігієнічних позицій, її обговорення обмежується найчастіше зоною атмосфери, зумовленою діяльністю людини [33, с.7]. Ми ж вважаємо, що це судження помилкове, адже з точки зору правової охорони атмосфера не має кордонів [18, с.5]. На підтвердження цієї думки у спеціальній літе-

ратурі зазначається, що існують винятки. Так, при випробуваннях ядерної зброї у воді, на поверхні землі та у повітрі значна кількість штучних радіоактивних залишків надходить до стратосфери, створюючи умови глобального забруднення [33, с.8].

Ні легального, ні аутентичного, ні судового, ні достатнього доктринального тлумачення щодо предмета цього злочину немає. Тому ми зробимо спробу дати доктринальне пояснення предмету злочину відповідно до точного змісту чинного закону. Для того, щоб визначити межі, в яких поширюється кримінальне законодавство, що передбачає відповідальність за забруднення атмосферного повітря, необхідно звернутися до міжнародного звичаю. Згідно з ним зовнішній кордон атмосфери - територія країни - обмежується висотною "стелею" підйому літаків і інших літальних апаратів, які мають аеродинамічні властивості. Ракети та супутники за цими межами вважаються такими, що перебувають поза атмосферою, у відкритому космосі.

В юридичній літературі існують певні розходження щодо юридичної природи предмету цього складу злочину. Так, одні автори вважають, що атмосферне повітря, як предмет, слід віднести до відносин власності, посилаючись, що право власності офіційно закріплене у ст.13 Конституції України [36, с.324]. Другі автори переконані, що атмосфероохоронне законодавство, на відміну від інших природних об'єктів, не встановлює права власності на атмосферне повітря (хоча ст.13 Конституції відносить його до об'єкта права власності Українського народу), оскільки в силу фізичного стану і специфічних властивостей воно перебуває в постійному русі, перемішуванні, які не підлягають контролю з боку людини і тому неможливо практично здійснювати повноваження володіння й розпорядження цим природним ресурсом [38, с.435-436]. Тому, на наш погляд, друга точка зору є достатньо обґрунтованою. На користь позиції авторів, указаних в цьому розділі, що атмосферне повітря є предметом досліджуваного злочину, свідчить і аналіз нормативно-правових актів, які діють на теренах України, де предметом як злочину, так і інших правопорушень у зазначеній сфері позначається атмосферне повітря. Не є виключенням із цього приводу і міжнародні нормативно-правові акти. Цього ж напрямку дотримуються країни Європейського Співтовариства при прийнятті й застосуванні нормативно-правових актів Європейського союзу у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Не може бути предметом злочину, передбаченого ст.241 КК України: а) повітряний простір (його використання регулюється в цивільній авіації Повітряним Кодексом України); б) космічний простір (його використання й охорона регулюється нормами міжнародного права та відповідним законом України "Про космічну діяльність"); повітря жилих, виробничих та інших приміщень; повітря в певних резервуарах, ємностях. Зазначене підтверджується вивченням 100 % справ указаної категорії.

На підставі дослідження необхідно виокремити ознаки, які притаманні предмету злочину, передбаченого ст.241 КК України. Для атмосферного повітря вони є такі: 1) це повітря, яке має природний, непорушний зв'язок з навколишнім природним середовищем; 2) це повітря, яке не може бути власністю, оскільки в силу фізичного стану і

специфічних властивостей воно перебуває в постійному русі, перемішуванні, що не піддається контролю з боку людини і тому не можливо практично здійснювати повноваження з володіння й розпорядження цим природним об'єктом; 3) це повітря, на яке поширюється права територіального верховенства України державного суверенітету, зокрема виключного використання (в межах території України); 4) атмосферне повітря, як частина навколишнього природного середовища, яка в кількісному вимірі не вираховується на території України (але має нормативно закріплені державний обмін шкідливих впливів на атмосферне повітря); 5) атмосферне повітря, як природний ресурс, який об'єктивно містить раціональну суміш газів, що створює сприятливі умови для життєдіяльності людей, тварин, рослин тощо; 6) атмосферне повітря, яке є найціннішим економічним природним ресурсом; 7) атмосферне повітря, яке є елементом природного середовища та існування всього живого і природна умова життя.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що для визначення предмету злочину забруднення атмосферного повітря треба надати йому більш вузького, обмеженого змісту. Отже, під предметом злочину, передбаченого ст.241 КК України, слід розуміти: "Атмосферне повітря відкритого простору, яке має природний, непорушний зв'язок з навколишнім природним середовищем, в межах території держави Україна, що об'єктивно містить раціональну суміш газів, які створюють сприятливі умови життєдіяльності та є природною умовою життя і не може бути власністю в силу фізичного стану і специфічних властивостей".

ЛІТЕРАТУРА

1. Широков В.А. Преступления в области охраны окружающей среды: Учебное пособие. -Хабаровск: Хабаровск. высш. шк. МВД СССР, 1985. -64 с.
2. Тяжкова И.М. Преступления против природных богатств // Советское уголовное право: Особенная часть /Под ред. Г.А. Кригера, Б.А. Куринова, Ю.М. Ткачевского. -М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. -С.253-270.
3. Гавриш С.Б., Корчева З.Г. Злочини проти довкілля // Кримінальне право України: Особлива частина /Бажанов М.І., Тацій В.Я., Сташис В.В., Зінченко І.О. та ін.; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. -К.: Юринком Інтер; Х.: Право, 2002. -С.214-230.
4. Гавриш С.Б., Корчева З.Г. Злочини проти довкілля // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар /Баулін Ю.В., Борисов В.І., Гавриш С.Б. та ін.; За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. -К.: Концерн "Видавничий дім "Ін Юре", 2003. -С.649-704.
5. Дудоров О.О. Злочини проти довкілля // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. -К.: Каннон, 2001. -С.629-674.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /Під заг. ред. М.О.Потебенька, В.Г. Гончаренка. -К.: "Форум", 2001. -ч.2. -С.407-452.
7. Кириллов В.Ф. Санитарная охрана атмосферного воздуха. -М.: Медицина, 1976. -32 с.
8. Іщенко О.М., Матвійчук В.К., Єросова І.Ю. Кримінально-правовий захист атмосферного повітря: Навч. по-

сібник. –Київ: РВВ МВС України, 1994. –64 с.

9. Комиссаров А.Н. Преступления, посягающие на рациональное использование и охрану воды и воздуха // Советское уголовное право. Особенная часть: Учебник /Под ред. П.И. Гришаева, Б.В. Здравомыслова. –М.: Юрид. лит., 1988. –С.665-680.

10. Кузнецова Н.Ф., Кудинов Б.А. Преступления против общественной безопасности, общественного порядка и здоровья населения // Советское уголовное право: Особенная часть. –М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. –464 с.

11. Якубович М.И. Преступления против общественной опасности, общественного порядка и здоровья населения // Советское уголовное право: Часть особенная. –М.: Юрид., лит., 1973. –С.436-446.

12. Атмосфера: Справочник (справочные данные, модели) /Ред. колл. Ю.С. Седунов. –Л.: Гидрометеиздат, 1991. –511 с.

13. Ваулина Т.И. Экологические преступления // Уголовное право. Особенная часть: Учебник /Отв. ред.: И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новосекон. –М.: Издат. группа ИНФРА-М-Норма, 1997. –С.487-529.

14. Пакутин В. Уголовно-правовая охрана вод и воздуха от загрязнений // Социалистическая законность. – 1977. –№ 6. –С.40-42.

15. Энциклопедический словарь русского библиографического института Гранат /Под ред. Ю.С. Гамбарова и др. –М.: Тверской бульвар, 1982. –Т.20. –940 с.

16. Украинская советская энциклопедия /Гл. ред. М.П. Бажан; Ред. колл.: А.К. Антонов и др. –К.: Главн. ред. Укр. советск. энцикл., 1982. –Т.8. –528 с.

17. Леонтьев Б.М. Преступления против природных богатств СССР // Советское уголовное право: Особенная часть. –М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. –С.498-520.

18. Примак А.В., Щербань А.Н. Ключи к чистому воздуху. –К.: Наук. думка, 1986. –128 с.

19. Енциклопедія сучасної України /Гол. ред. І.М. Дзюба та ін. –К.: Коорд. бюро Енциклопедії сучасної України НАН України, 2001. –824 с.

20. Игнатов А.Н. Преступления против здоровья населения // Курс советского уголовного права. –М.: Наука, 1971. –Т.6. –С.428-446.

21. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. –М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1956. –Т.4. –С.583.

22. Лопашенко Н.А. Экологические преступления: Комментарий к главе 26 УК РФ. –СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. –802 с.

23. Панык М.М. Преступления против окружающей среды // Уголовный кодекс Украины: Комментарий /Под

ред. Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова. –Харьков: ООО «Одиссей», 2001. –С.496-541.

24. Биологический Энциклопедический словарь /Гл. ред. М.С. Гиляров; ред. колл. А.А. Бабаев и др. –М.: Сов. энциклоп., 1986. –831 с.

25. Грабовская Н.П. Преступления против здоровья населения // Курс советского. уголовного права. –М.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. –Т.5. –656 с.

26. Антипов В.І. Злочини проти довкілля ст.ст.236-246 // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України /За ред. С.С. Яценка. –К.: А.С.К., 2002. –С.235-554.

27. Клименко В.А. Злочини проти довкілля // Александров Ю.В., Дудоров О.О., Клименко В.А. та ін. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник /За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. –К.: Юридична думка, 2004. –С.267-317.

28. Ожегов С.И. Словарь русского языка. –М.: Рус. язык, 1987. –750 с.

29. Лапина М.А. Юридическая ответственность за экономические правонарушения: Постатейный комментарий к Российскому законодательству. –М.: Изд-во “Экзамен”, 2003. –288 с.

30. Філіпчук Г.Г. Словник термінів з питань екології та безпеки життя і діяльності: Навчальний посібник. –Чернівці: Зелена Буковина, 2003. –752 с.

31. Сытник К.М., Брайон А.В., Гордецкий А.В. Биосфера. Экология. Охрана природы: Справочное пособие. –К.: Наук. думка, 1987. –524 с.

32. Экологический энциклопедический словарь. –М.: Издат. дом «Ноосфера», 1999. –930 с.

33. Просуленко А.А. Человек и город: Социально-экономическое развитие городов Донецкой области. –Донецк: Донбасс, 1990. –88 с.

34. Советский энциклопедический словарь /Гл. ред. А.М. Прохоров. –М.: Сов. энциклопедия, 1984. –1600 с.

35. Мусієнко М.М. Серебряков В.В., Брайон О.В. Экология. Охрана природы: Словник-довідник. –К.: Т-во “Знання”, КОО, 2002. –550 с.

36. Екологічне право України: Підручник /Гетьман А.П., Шульга М.М., Попов В.В. та ін.; За ред. А.П. Гетьмана та М. В. Шульги. –Х.: Право, 2005. –384 с.

37. Renderson D. et al. Atmospheric science and power production. –T.S.C.V S Dept. of Energy, 1984. –980 p.

38. Балюк Г.І. Правова охорона атмосферного повітря // Екологічне право: Особлива частина: Підручник /За ред. В.І. Андрейцева. –К.: Істина, 2001. –С.434-452.

Надійшла до редколегії 16.11.2005

ХАР І.О. ПРЕДМЕТ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ЗАГРЯЗНЕНИЕ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА, КАК ВАЖНЕЙШАЯ СОСТАВНАЯ БЕЗОПАСНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ВСЕГО ЖИВОГО

На основании исследования впервые выделены признаки предмета состава преступления “загрязнение атмосферного воздуха” и предложено новое определение предмета преступления, предусмотренного ст.241 УК Украины.

KHAR I.O. FORMAL COMPONENTS OF THE AIR POLLUTION CRIME AS ONE OF THE MOST ESSENTIAL ELEMENTS SAFETY OF ACTIVITY ALL BEINGS

On the basis research attributes of a subject structure of a crime “pollution of atmospheric air” for the first time are allocated and new definition of a subject of the crime stipulated by item 241 CC of Ukraine is offered.